
РОЗДІЛ II

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

УДК 377.3

Володимир Тищенко,
м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕТНІЧНОГО ДИЗАЙНУ В ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ

В статті сформульовані теоретичні основи етнічного проектування в професійній підготовці спеціалістів дизайну і мистецтвознавства. Предложено розглядати декоративно-прикладне мистецтво і дизайн як субдисципліни інтегрованого курсу «Етнотема». Обґрунтовано необхідність професійної підготовки дизайнерів і мистецтвознавців на основі освітньо-культурного синтезу, формування у них конструктивного ставлення до етнічного дизайну. Сформульовані наукові положення теорій Л. Гумілева і В. Вернадського. Предложена структура наукової школи-системи педагогічного дизайну. Виділено суспільне значення національного дизайну в зарубіжних країнах, особливості етнотема як нового педагогічного методу проектного творчості, здатності студентів-етнотематів і характерні ознаки цих здатностей. Приведені приклади досвіду навчання етнотема студентів вищих художественних навчальних закладів України.

Ключові слова: етнічний дизайн, педагогічне проектування, освітньо-культурний синтез, професійна підготовка, наукова школа-система, конструктивне ставлення, здатності етнічних дизайнерів.

The paper formulated theoretical basis of ethnic design in the process of training design and art history specialists. Decorative arts and design is considered as sub-disciplines of integrated course "Ethnic design". The need for professional training of designers and art experts on the basis of education and culture synthesis, forming their constructive attitude to ethnic design is substantiated. Some scientific positions of L. Gumilev and V. Vernadsky theories' are formulated. The composition of the scientific school as system of pedagogical design is offered. It is highlighted the social significance of national design in foreign countries, specialty of ethnic design as a new teaching method of design creativity, the ability of students-ethnic designers and characteristic features of these abilities. The examples of good experience in ethnic design teaching of students in higher artistic educational institutions of Ukraine are revealed.

Key words: ethnic design, pedagogical design, education and culture synthesis, professional training, scientific school system, constructive attitude, the ability of ethnic designers.

Глобалізація як загальний і різнобічний процес культурної, ідеологічної та економічної інтеграції держав, державних об'єднань, національних та етнічних спільнот є важливим явищем у сучасній цивілізації. Глобалізаційні процеси потребують трансформації традиційної соціокультурної організації суспільства до єдиної культурно-цивілізаційної моделі. Прискорений розвиток науки, техніки і технологій зумовлює прагнення народів зберегти власну культурну ідентичність, споконвічну спадщину, оскільки глобалізація призводить до домінування безособистісного начала над особистісним, до занепаду етнічних цінностей. У світі інтенсивним стає антиглобалізаційний рух різних етнічних спільнот, які прагнуть зберегти національну своєрідність культури, мистецтва, освіти тощо. Особливе місце належить вищим мистецьким закладам, що здійснюють підготовку у сфері архітектонічного мистецтва, зокрема архітектурі, дизайні, декоративно-прикладному мистецтві. Такі просторові види мистецтв гармонійно поєднують функціональні та естетичні характеристики, увиразнюють етнічну художньо-матеріальну культуру, національну за змістом, формою та декором.

Уникнути поглинання національно своєрідного формотворення та декору етнокультурного середовища і національного освітнього простору можливо завдяки використанню технологій педагогічного проектування (Instructional Design, Instructional Systems Design, ISD) [1]. Педагогічний дизайн здійснюють на засадах середовищного (інвайронментального) підходу.

Педагог-дизайнер – це фахівець, спроможний проектувати програмове та навчально-методичне забезпечення для різних освітніх галузей у неперервній системі освіти з використанням етнічного стилю у проекто-художній творчості. Педагоги-дизайнери проектують навчальні програми та навчально-методичні комплекси для формальної, інформальної, неформальної освіти (дошкільної, початкової, середньої, професійної, онлайн-навчання, навчання дорослих). Вони розробляють навчальне та етнокультурне середовища на засадах гармонійного поєднання краси і доцільності, духовного та утилітарного начал, враховуючи вплив етнічного середовища на професійний та культурний розвиток учнівської молоді.

У новому вітчизняному класифікаторі професій визначено такі спеціальності у галузі дизайну: *дизайнер-виконавець* (художник-конструктор) – освітньо-кваліфікаційний рівень «Молодший спеціаліст» (КОД КП 3471); *дизайнер* (художник-конструктор) – освітній ступінь «Бакалавр» (КОД КП 2452.2); *дизайнер-дослідник та мистецтвознавець* (образотворче, декоративно-прикладне мистецтво) – освітній ступінь «Магістр» (КОД КП 2452.1) [1] Важливо зазначити, що класифікатором професій у фаховій підготовці дизайнерів-дослідників та мистецтвознавців передбачено однаковий код. Тобто для дизайнера-магістра та мистецтвознавця-магістра передбачено професійну підготовку з урахуванням інтердисциплінарного підходу, завдяки якому основи дизайну, декоративно-прикладного мистецтва, образотворчого мистецтва мали б розглядатися як суміжні субдисципліни цілісного інтегрованого курсу «Етнічний дизайн» [там само]. Етнодизайн – це не просто навчальна дисципліна, а філософія діяльності, близька особам з розвиненою етнічною ідентичністю – національним культурним архетипом, де в концентрованій формі зафіксовано досвід становлення і розвитку етнічної спільноти в конкретному соціокультурному просторі та ландшафті.

Законом України «Про народні художні промисли» від 2001 р. урегульовано правові, організаційні та економічні відносини у художньо-промисловій галузі, визначено статус підприємств народних художніх промислів, засади їхньої діяльності та спрямований на охорону, відродження, збереження і розвиток народних художніх промислів як важливої складової духовної культури українського народу. Однак сьогодні не визначено парадигму, не виокремлено методологію, науково не обґрунтовано концепцію навчання етнодизайну студентів вищих мистецьких навчальних закладів. З огляду на це, народні художні промисли, декоративно-прикладне мистецтво, циклічні календарно-обрядові свята українців ще не стали субдисциплінами етнодизайну у контексті інтегрованого курсу для студентів вищих мистецьких навчальних закладів. У методиці навчання етнодизайну не обґрунтовано такі необхідні та достатні компоненти, як: мета, зміст, організаційні форми взаємодії учасників навчального процесу, комплекс способів, прийомів і засобів методичного впливу на студентів, фактор предметно-розвивального середовища.

Аналіз навчальних програм з фахової підготовки дизайнерів та мистецтвознавців підтвердив, що декоративно-прикладному мистецтву як пріоритетному джерелу розвитку українського національного дизайну, відводиться другорядна значущість. Також наявні суперечності між теорією і практикою етнодизайну. Попри те, що етнодизайн як напрям сучасного дизайну є мистецтвом формотворення предметного середовища на засадах гармонійного поєднання краси і доцільності, наукові дослідження проблем етнодизайну на засадах середовищного підходу сьогодні не розглядалися. До того ж, у теорії дизайн-освіти недостатньо обґрунтовано такі поняття: «етнодизайн», «етнічний стереотип», «етнічна ідентичність», «етнічне середовище» тощо.

Теоретичні засади наукової школи-системи «педагогічного дизайну»

Структурними компонентами наукової школи-системи «педагогічного дизайну» є парадигма, методологія, науковий напрям, концепція, методична система (рис. 1).

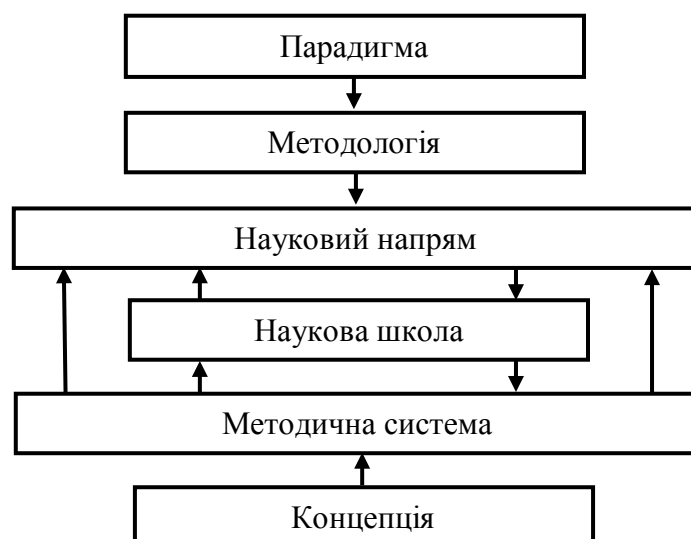

Рис. 1. Структурні компоненти наукової школи-системи «педагогічного дизайну»

Методичною системою етнодизайну передбачено пріоритетний науковий напрям – самопізнання, що є етнокультурною самоідентифікацією, спрямованою на розвиток адекватного розуміння етноособистістю культури національного етносу, підтримку органічної єдності зі власним ландшафтом. Науковий напрям самопізнання зумовлено біоенергетичним та географічним детермінізмом, соціобіологічним розумінням етносу, що представлено концепцією Л. Гумільова про етноси як природний та біологічний феномен [там само]. Вибір пріоритетних методологічних засад етнодизайну залежить від парадигми антиглобалізму як нового соціального руху за збереження національної та етнічних культур, автентичних народних традицій.

У нашій науковій школі «педагогічного дизайну» для обґрунтування методологічних засад середовищного (інвайронментального) підходу до навчання етнодизайну особливу увагу приділено теоретичними поглядам В. Вернадського щодо особливостей розвитку «живої матерії» організму людини [там само]. Єство людини є квантовою системою разом з фізичним тілом та польовою структурою (духовним тілом). Лише в гармонійній єдності цих двох начал можливе природне самовиявлення людини як квантової системи – гармонійної, невід’ємної частини природного та етнічного середовищ, Всесвіту загалом.

Зазначене теоретичне положення В. Вернадського має підтвердження у результатах сучасних зарубіжних досліджень, про які можна детальніше дізнатися з Інтернету [там само]. «Голограма» – це «все, що є в усьому»: Всесвіт – група галактик – окрема галактика – сонячна система – планета (ноосфера) – людина – окремі системи організму – клітини – речовина – поле. Ці рівні голограми аналогічні, але не ідентичні. Людина як голографічна мікрокопія Всесвіту містить ознаки «голограми». Щоб пізнати «голограму Всесвіту», необхідно пізнати «комплекс фізичних, душевних сил та властивостей людини» [там само].

Кожен із нас – це духовний мікрокосмос, пов’язаний із чуттєвим світом. Проблема духовності – це не лише проблема виживання цивілізації, соціуму, а й проблема персонального існування. Духовне – це те, що відрізняє одну людину від іншої, що властиве лише їй одній. Першою умовою формування духовності світського типу є здійснення процесу самопізнання та звернення майбутніх фахівців дизайну до культури, що існує в певній символічній формі – мові, міфології, мистецтві, науці, релігії, а в сконцентрованому вигляді – у етнокультурному середовищі.

В «Українській міфології» В. Войтовича зазначено роль народного мистецтва у забезпеченні адекватного розуміння «квантової системи як гармонійної, невід’ємної частинки Всесвіту»: «духовне бачення... сприймалося людиною у формі поетичних образів. За такої особливості людської психіки народилися людські мистецтва – важливий складник душі народу», «народ, який себе пізнає в часі, стає свідомим, отже життєздатним, бо, тим самим, ніби міститься в душу частку вічності».

Практичний досвід зарубіжної та вітчизняної дизайн-освіти

Майбутні дизайнери покликані відкрити для себе етнокультурні цінності, що відповідають потребам і прагненням їхнього внутрішнього духовного світу. Причому єство майбутнього дизайнера має долучатися до національних джерел культури, не втрачаючи історичні символи, співвіднесені з культурними коренями, що збагачують та підсилюють можливості духу й життєву енергію душі [2].

У зарубіжних країнах значну увагу приділяють національному дизайну (табл. 1).

Таблиця 1

Суспільна значущість національного дизайну в зарубіжних країнах

Країна	Значущість національного дизайну
<i>Велика Британія</i>	Діє Британська рада з дизайну. Запроваджено посаду міністра у справах дизайну. Розроблено програму розвитку дизайну і, зокрема, програму сприяння використанню дизайну середніми та дрібними фірмами. Введено пільгове оподаткування дизайнерських доробок, організовується національний банк даних з дизайну, форум дизайнерської освіти
<i>США</i>	Дизайн вважають невід'ємною частиною американського способу життя. Засновано президентська премія за досягнення у галузі дизайну. Проводять круглі столи з питань формування довгострокової політики США в галузі дизайну та його інтеграції в національну програму
<i>Японія</i>	Створено Раду сприяння дизайну, а при раді створюють галузеві дизайн-центри. Обов'язковим є дозвіл дизайн-центрів на експорт товарів. Засновано Національний комітет з охорони авторських прав дизайнерів. Програмою розвитку дизайну передбачено створення регіональних дизайн-центрів, координація діяльності професійних, навчальних та культурних дизайнерських організацій
<i>Франція</i>	Радою Міністрів затверджено довгостроково програму розвитку дизайну. Діє Вища Рада з промислового дизайну. Створено Інститут формування предметного середовища. Дизайн включено до переліку пріоритетних галузей професійної підготовки. Уряд є замовником багатьох дизайн-проектів
<i>ЄС (Європейське Економічне Співтовариство)</i>	Закликає до активної підтримки дизайну в усіх сферах промислового виробництва, економіки, культури, освіти, покращенні умов діяльності та життя, розв'язанні соціальних та екологічних проблем. Європарламент доручив Європейській комісії розробку загальноєвропейської концепції широкої підтримки дизайну, поставив вимогу включення дизайну в європейські програми соціальної підтримки нового покоління, запропонував утворення Європейської Ради з дизайну

В Україні наявна тенденція до зростання кількості дизайнерських навчальних закладів. Лише за останні роки створено понад 30 відділень та факультетів дизайну. Так, в Інституті мистецтв Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, функціонує кафедра декоративно-прикладного мистецтва і етнодизайну. Львівська національна академія мистецтв – це єдиний в Україні державний вищий навчальний заклад IV рівня акредитації, що здійснює підготовку фахівців образотворчого, декоративно-прикладного та монументального мистецтв, дизайну, реставрації, мистецтвознавства з урахуванням досвіду дизайн-шкіл Австрії, Польщі та інших європейських країн.

Дизайн займає вагомe місце не лише у вищих мистецьких навчальних закладах. Так, кафедри дизайну відкрито у технічних університетах (Національний транспортний університет, м. Київ), технологічних університетах (Національний університет технологій і дизайну, м. Київ), педагогічних університетах (Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова м. Київ, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка). Необхідно зазначити, що в Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова здійснюється підготовка майбутніх учителів професійного навчання з дизайну для професійно-

технічних навчальних закладів. Проте з'ясовано, що навчальні курси з етнодизайну впроваджують лише в окремих ВНЗ.

Особливості етнодизайну як нового педагогічного методу проектної творчості

Дизайн-метод забезпечує формотворення предметного довкілля на засадах гармонійного поєднання краси та доцільності, масовості й оригінальності, розвитку етнічної ідентичності, формування здатності майбутніх учителів-дизайнерів до формотворення та декорування предметного довкілля в етнічному стилі. Тому важливо обґрунтувати теоретичні засади навчання етнодизайну у студентів ВНЗ. Такі теоретичні засади обґрунтовано дослідниками наукової школи педагогічного дизайну.

Якщо *педагогічний дизайн* – це науковий напрям, що полягає в розробленні ефективних, раціональних та комфортних способів, методів і систем навчання, призначених для сучасної педагогічної практики, то *етнодизайн* передбачає емоційно-почуттєвий (іраціональний) вплив на майбутніх фахівців дизайну інноваційною моделлю етнокультурного середовища, що містить циклічні календарно-обрядові свята, музейне розвивальне середовище з декоративно-прикладного мистецтва та народних художніх промислів, аудиторне навчальне середовище з етнодизайну. Педагогіка етнодизайну ґрунтується на принципах етнокультурності, екологічності, економічності, що забезпечують сталий розвиток етнічної самоідентичності студентів та їхнього етнокультурного середовища.

Головною метою етнічно-зорієнтованої дизайн-освіти є формування у студентів цілісної ноосферної свідомості за принципом потрійності: 1) цілісного біоадекватного мислення; 2) етичного біоадекватного методу поведінки; 3) екологічного світогляду. Екологічність, економічність, соціокультурність – це три взаємопідсилені складники сучасної Концепції сталого розвитку людської цивілізації. Вони виявляються в етнічно-зорієнтованій дизайн-освіті. Пробудити в учнівської молоді етнічний стереотип, розвинути їхню етнічну ідентичність, сформувати майстерність з художнього проектування в етнічному стилі означає сформувати конструктивне ставлення до етнодизайну та історико-етнографічного регіону (*рис. 2*).

Здібності учнівської молоді зумовлюються та розвиваються завдяки взаємодії з середовищем свого історико-етнографічного регіону. Освіта, позбавлена підґрунтя етнічної культури, є «освітньою системою невігластва». Вона зосереджена на зовнішніх характеристиках навчальних досягнень та заперечує духовні етнічні знання, що призводить суспільну свідомість «до матеріальної засліпленості» [2]. Таким чином, регіональний освітній компонент з його етнокультурною своєрідністю є необхідним в умовах становлення інформаційного суспільства.

Навколишнє середовище (соціальне, природне) впливає на майбутніх дизайнерів, сприяє формуванню певних культурних зразків. Тому можна допустити, що вигляд і структура предметного середовища впливають на формування конструктивного ставлення майбутніх фахівців дизайну до взаємодії з предметним довкіллям. У професійній діяльності майбутній фахівець дизайну, вибираючи те або інше предметне оточення, перетворює його з урахуванням національних домінуючих культурних зразків, уявлень про навколишній світ.

Рис. 2. Конструктивне ставлення особистості до етнодизайну

Необхідно розробити педагогічно доцільне середовище для ефективного навчання етнодизайну та педагогічної діагностики у студентів рівня розвитку їхніх здібностей до художнього проектування предметного довкілля в етнічному стилі. Це важливо знати для дизайнерів, які обрали етнодизайн як особистісно-ціннісний напрям архітектонічної творчості. Метою їхньої творчої діяльності має стати перетворення предметного середовища відповідно до національних культурних зразків і традицій. Наявність основ світогляду, зумовлених етнокультурним предметним середовищем, забезпечує базу для швидкого та адекватного взаєморозуміння осіб різних етносів. На індивідуальному рівні це сприяє самоідентифікації людини, тобто допомагає визначити соціальну групу, до якої вона належить, оцінювати власний спосіб життя, контролювати його структуру та спрямованість.

Напрямок етнодизайну в українській науковій школі «педагогічного проектування» досліджує А. Руденченко. У Київському державному інституті декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука вона обґрунтовує декоративно-прикладне мистецтво, народні художні промисли, календарно-обрядові традиції українського народу як пріоритетне джерело розвитку етнічно та екологічно спрямованої художньо-проектної творчості майбутніх дизайнерів.

Здібності студента-етнодизайнера та його характерні ознаки

Здібності	Характерні ознаки здібностей
Екзистенційна здібність – здатність і схильність формулювати питання про сенс життя та інші екзистенційні прояви сутнісних сил ества людини	Цікавиться питанням «хто Я»? Виявляє інтерес до всього потойбічного, всього, що лежить за межами суб'єктивної точки зору; запитує про сенс свого життя. Дотримується народних традицій, цікавиться витоками етнічної культури; знає молитви, виконує їх відповідно до конфесійних традицій; знає і практикує медитації
Натуралістична здібність – здатність відчувати органічну єдність з природою, «живою матерією»	Компетентність в розпізнаванні та класифікації різних видів флори і фауни природного середовища; чутливий до природних явищ і форм: опадів, утворення хмар, гір тощо; цікавиться біонічними конструкціями; виявляє схильність до ландшафтного дизайну, паркового мистецтва
Просторова здібність – здатність точно сприймати наочно-просторовий світ (мисливець, скаут або провідник) та втілювати почуття в образах (дизайнер, архітектор)	Здібність розрізнення кольорів, відчуття плями, лінії, обрису, форми, простору та відношення, які існують між цими елементами. Здатність чітко уявляти у графічній формі зорові або просторові ідеї та орієнтуватись відповідним чином в просторовій матриці. Прагнення до формотворення і декорування в етнічному стилі, до використання кольорових гам і символічних візерунків орнаментів з урахуванням історико-етнографічних регіонів

Зокрема А. Руденченко визначила критерії навчальних досягнень з етнодизайну у студентів вищих освітніх закладів: *процесуально-діяльнісний* (вибір особистісно-ціннісного середовища для розроблення та впровадження художніх проєктів); *особистісно-мотиваційний критерій* (розвиток етнічного стереотипу та етнічної ідентичності засобами етнодизайну); *результативно-оцінювальний* (сформованість інтегральної проєктно-художньої дії у майбутніх фахівців етнодизайну). Дослідницею доведено, що ефективність навчальних досягнень з етнодизайну зростає динамічніше у студентів з розвинутою просторовою уявою («художників-конструкторів») порівняно із студентами, в яких домінуючою є образотворча уява («художників-графіків»). Для природного пробудження етнічних стереотипів «художників-конструкторів» необхідно та достатньою виявилася взаємодія з етнічними середовищами календарно-обрядових свят, музейними середовищами декоративно-прикладного мистецтва та осередками народних художніх промислів в особистісно-ціннісних для студентів історико-етнографічних регіонах України.

В умовах середовищного (інвайронментального) підходу до навчання етнодизайну студентів вищих навчальних закладів виявлено такі типи осіб:

- *satory* – зі здатністю до споглядання та вдосконалення власної природи;
- *етнофори* – відповідають типовим критеріям етнічної ідентичності;
- *манкурти* – зі втраченою історичною пам'яттю.

Теоретична модель освітнього середовища у вищих мистецьких навчальних закладах, а також теоретична модель методичної системи навчання етнодизайну студентів вищих мистецьких освітніх закладів, розроблені А. Руденченко, можна використовувати у вищих педагогічних, технічних і технологічних навчальних закладах, де функціонують кафедри графічного, промислового дизайну, дизайну одягу. Зазначені теоретичні моделі необхідно

впроваджувати у неперервній системі професійної дизайн-освіти, а саме: для навчання етнодизайну дизайнерів-техніків з дипломами кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах; дизайнерів-виконавців з дипломами молодших спеціалістів у коледжах і технікумах; художників-конструкторів (дизайнерів) з дипломами бакалаврів та дизайнерів дослідників з дипломами магістрів у вищих професійних навчальних закладах.

Проблему збереження етнонаціональної ідентичності як чинника українсько-польських відношень досліджено В. Кириличем [3]. Учений вимагає від української школи «педагогічного проектування» порівняльних досліджень з розвитку етнодизайну у польській та українській дизайн-освіті.

Отже, для ефективного розвитку української дизайн-освіти необхідно поєднувати творчі здобутки національного мистецького, педагогічного досвіду та європейську практику дизайну. Нерозкритими залишаються важливі аспекти дизайн-освіти, що потребують уваги науковців. Серед них можна назвати соціально-економічні культуротворчі засади дизайну та дизайн-освіти, філософію вищої дизайн-освіти, сучасні педагогічні технології, а також становлення дизайнера як творчого суб'єкта культури. Надзвичайної ваги набуває питання національних особливостей українського дизайну. Тут актуальним для України є вивчення зарубіжного досвіду формотворення та декорування предметів довілля в етнічному стилі.

Етнічні скарби національної культури з розмаїттям образно-символічних форм є джерелами інновацій в дизайн-творчості. Вони зумовили формування та функціонування окремого терміну в теорії та практиці мистецтва і технологій – етнодизайну. Основним завданням етнодизайну має бути спрямування на забезпечення екологічного ставлення до ландшафтів історико-етнографічних територій України, актуалізація та підтримка культурних цінностей, духовності українських етносів. Специфіка етнокультурного розвитку історико-етнографічних регіонів України розкривається в характерних орнаментальних мотивах і композиціях, кольорових гамах, різних техніках предметно-перетворювальної діяльності, що забезпечують розвиток етнічного стереотипу та національної ідентичності учнів та студентів. Зміст професійно-художньої освіти має враховувати регіональний компонент народного мистецтва та постійно оновлюватися відповідно до змін у технологічних процесах сучасного художнього виробництва, підприємств художніх промислів та ремесл.

Використані літературні джерела

1. *Апанасенко Г. Л.* Валеология и фундаментальная наука [Электронный ресурс] / Г. Л. Апанасенко. – Режим доступа: http://www.nbu.gov.ua /old_jrn/natural/vkhnu/Valeologiya/2008_818/2.Apanasenko.pdf. – Загл. с экрана.
2. *Бровченко А. І.* Формування фахової компетентності з основ етнодизайну у майбутніх вчителів трудового навчання [текст] : наук.-метод. посіб. / А. І. Бровченко, В. П. Тименко. – Київ : Інформаційні системи, 2006. – 150 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови [текст] / укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2003. – С. 170.
4. *Вернадский В. И.* Ноосфера [текст] / В. И. Вернадский. – М. : Наука, 1967. – 527 с.

5. *Войтович В.* Українська міфологія [текст] / В. Войтович – Київ : Либідь, 2002. – 664 с.
6. *Гумилев Л. Н.* Этногенез и биосфера Земли [текст] / Л. Н. Гумилев. – М. : Эксмо, 2007. – 736 с.
7. *Кирилич В. П.* Українці в Польщі: проблема збереження етнонаціональної ідентичності як чинник українсько-польських відносин [текст] : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / В. П. Кирилич. – Київ, 2001. – 24 с.
8. Класифікатор професій ДК 003 : 2010 [текст] // Вид. офіційне. – Київ : Соцінформ, 2010. – 746 с.
9. *Руденченко А. А.* Теоретичні і методичні засади навчання етнодизайну студентів у вищих мистецьких навчальних закладах [текст] : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / А. А. Руденченко. – Київ, 2017. – 42 с.
10. *Скуратівський Л.* Питання духовності як філософська та методична проблема [Електронний ресурс] / Л. Скуратівський. – Режим доступу: <http://www.ukr-in-school.edu.ua.net/id/189/print/>. – Назва з екрана.
11. *Тюріна Т. Г.* Феномен ноосферної людини у контексті ідеї вседності В. І. Вернадського [Електронний ресурс] / Т. Г. Тюріна. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/>. – Назва з екрана.
12. Что такое педагогический дизайн? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ispring.ru/elearning-insights/chto-takoe-pedagogicheskiy-dizayn>. – Загл. с экрана.

Bibliography

1. *Apanasenko H. L.* Valeolohiya y fundamentalnaia nauka [Elektronnyi resurs] / H. L. Apanasenko. – Rezhym dostupa: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/natural/vkhnu/Valeologiya/2008_818/2.Apanasenko.pdf. – Zahl. s ekrana.
2. *Brovchenko A. I.* Formuvannia fakhovoi kompetentnosti z osnov etnodyzainu u maibutnikh vchyteliv trudovoho navchannia [tekst] : nauk.-metod. posib. / A. I. Brovchenko, V. P. Tymenko. – Kyiv : Informatsiini systemy, 2006. – 150 s.
3. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [tekst] / ukl. i holov. red. V. T. Busel. – Kyiv ; Irpin : Perun, 2003. – S. 170.
4. *Vernadskyi V. Y.* Noosfera [tekst] / V. Y. Vernadskyi. – M. : Nauka, 1967. – 527 s.
5. *Voitovych V.* Ukrainska mifolohiia [tekst] / V. Voitovych – Kyiv : Lybid, 2002. – 664 s.
6. *Humylev L. N.* Etnohenez y byosfera Zemly [tekst] / L. N. Humylev. – M. : Eksmo, 2007. – 736 s.
7. *Kyrylych V. P.* Ukraintsi v Polshchi: problema zberezhenia etnonatsionalnoi identychnosti yak chynnyk ukrainsko-polskykh vidnosyn [tekst] : avtoref. dys. ... kand. polit. nauk : 23.00.04 / V. P. Kyrylych. – Kyiv, 2001. – 24 s.
8. Klasyfikator profesii DK 003 : 2010 [tekst] // Vyd. ofitsiine. – Kyiv : Sotsinform, 2010. – 746 s.
9. *Rudenchenko A. A.* Teoretychni i metodychni zasady navchannia etnodyzainu studentiv u vyshchyykh mystetskykh navchalnykh zakladakh [tekst] : avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.02 / A. A. Rudenchenko. – Kyiv, 2017. – 42 s.
10. *Skurativskyy L.* Pytannia dukhovnosti yak filosofska ta metodychna problema [Elektronnyi resurs] / L. Skurativskyy. – Rezhym dostupu: <http://www.ukr-in-school.edu.ua.net/id/189/print/>. – Nazva z ekrana.
11. *Tiurina T. H.* Fenomen noosfernoi liudyny u konteksti ideii vseiednosti V. I. Vernadskoho [Elektronnyi resurs] / T. H. Tiurina. – Rezhym dostupu: <http://www.pravoznavec.com.ua/>. – Nazva z ekrana.
12. Chto takoe pedahohycheskyi dyzain? [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa: <http://www.ispring.ru/elearning-insights/chto-takoe-pedagogicheskiy-dizayn>. – Zahl. s ekrana.